

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФАКУЛТЕТ ПО СЛАВЯНСКИ ФИЛОЛОГИИ
КАТЕДРА ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

СИСТЕМНИ ОТНОШЕНИЯ И ТЕРМИНОЛОГИЯ (ВЪЗ ОСНОВА НА
ЮРИДИЧЕСКАТА ТЕРМИНОЛОГИЯ) В НАКАЗАТЕЛНОПРАВНИТЕ НАУКИ

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

на дисертация,

представена от

Деян Деянов Драганов,

редовен докторант,
зачислен със Заповед РД 20-1207 на Ректора
на СУ „Св. Климент Охридски“ от 25.06.2021 г., за присъждане
на образователна и научна степен „доктор“ в направление
2.1. Филология, специалност „Български език – лексикология“

Научен ръководител:

проф. д-р Надежда Сталянова

София
2025

Дисертацията е обсъдена и допусната до защита на заседание на Катедрата по български език на Факултета по славянски филологии при Софийския университет „Св. Климент Охридски“, състояло се на 03.07.2025 г.

Дисертацията съдържа 179 печатни страници.

Защитата на дисертацията ще се състои на от часа в сградата на Ректората на СУ „Св. Климент Охридски“ на открито заседание на научно жури в състав:

проф. д-р Гергана Дачева

проф. д-р Ваня Зидарова

проф. д-р Руска Станчева

доц. д-р Владислав Миланов

доц. д-р Биляна Тодорова

СЪДЪРЖАНИЕ

АКТУАЛНОСТ НА ПРОБЛЕМА

ОБЕКТ НА ИЗСЛЕДВАНЕ

ПРЕДМЕТ НА ИЗСЛЕДВАНЕ

ЦЕЛ

ЗАДАЧИ

СЪДЪРЖАНИЕ НА ПЪРВА ГЛАВА: ОСНОВНИ ТЕОРЕТИЧНИ ПОЛОЖЕНИЯ

СЪДЪРЖАНИЕ НА ВТОРА ГЛАВА: ТЕРМИНОЛОГИЯТА НА
НАКАЗАТЕЛНОПРАВНИТЕ НАУКИ

СЪДЪРЖАНИЕ НА ТРЕТА ГЛАВА: СИСТЕМНИ ОТНОШЕНИЯ И ВАРИАНТНОСТ

ИЗВОДИ

НАУЧНИ ПРИНОСИ

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

БИБЛИОГРАФИЯ

АКТУАЛНОСТ НА ПРОБЛЕМА

Настоящият труд е посветен на юридическата терминология в областта на наказателноправните науки. Заложеният в заглавието проблем се характеризира с висока степен на актуалност, тъй като засяга неизследван до момента аспект на правното познание – специфичния терминологичен запас, с който науката за правото си служи. Създаването на обстойно, аргументирано и цялостно съчинение, занимаващо се с наказателноправната терминология, би било от полза както за юристите, така и за филолозите.

Актуалността на проблема се аргументира, като се проектира пресечната точка между правото и езикознанието и се уточнят несъответствията в центъра на това пресичане. В множество научни съчинения, принадлежащи към правната доктрина, се застъпва тезата, че правните понятия се формират едновременно на базата на абстрактни правни явления и на емпирични явления, т.е. правната действителност се съзижда и с помощта на външни за системата смислови влияния. От друга страна, понятията в правото са солидно повлияни от логиката и отразяват активно филологическите разбирания за понятието. Проблемът се заражда в прехода от понятийно-логическия към езиковия аспект, тоест от момента, в който понятието се назовава с термин. Относно този номинативен процес всички юридически източници мълчат – те стигат до боравенето с категорията понятие, като не отчитат факта, че юристите всъщност реализират правото чрез езика. Езикът използва като своя пределна единица думите, а не понятията. Неговата функция е да ги назовава, а не да ги конструира. Терминолозите не са изследвали в дълбочина правните понятия и тяхната специфична двойствена природа и поради тази причина юридическата терминология остава недоизяснена като синтез и произход. Тази липса аргументира актуалността на изследвания проблем.

ОБЕКТ НА ИЗСЛЕДВАНЕ

Обектът на изследването е наказателноправната терминология и нейните специфични характеристики в контекста на избраната методология. Терминологията ще бъде разгледана като структурирано единство, което изгражда системни връзки както с термините от същата научна област, така и с термини от други научни области.

ПРЕДМЕТ НА ИЗСЛЕДВАНЕ

Предмет на изследването са наказателноправните науки, обединяващи в своето тематично ядро преподаваните в Юридическия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ наказателноправни дисциплини: наказателно право – обща част, наказателно право – особена част, наказателнопроцесуално право, криминалистика, криминология, наказателноизпълнително право, международно наказателно право, наказателно право на Европейския съюз. Поради огромния обем терминологичен материал, засягащ приложното поле на изброените науки, тези от тях, които имат задължителен характер за юридическото образование, се ползват с приоритетно разглеждане в изложението.

ЦЕЛ

Целта, която си поставя настоящото изследване, е да изгради цялостна представа за основните термини, с които боравят наказателноправните науки, като се проследят образуването им, основните качества, които притежават, начинът, по който откриват своето логическо построение в системите на правото и на езика, както и взаимодействието им с езикови единици от други терминологични системи.

ЗАДАЧИ

За постигането на целта се предвижда решаването на следната поредица от задачи:

Първо, да се обособят източниците на терминология и да се дефинира наказателноправният термин като езикова единица.

Второ, да се избере подход и да се изведе изследователски метод.

Трето, да се утвърдят, обособят и аргументират характерните качества на наказателноправните термини.

Четвърто, да се открие процесът на образуване и развитие на наказателноправна терминология, въз основа на който да се създаде класификация на термините и да се изследва връзката им с термини от други научни области

Пето, да се изследват системността и вариантността в наказателноправната терминология.

Решаването на посочените задачи ще доведе до реализирането на поставената цел, като ще позволи изграждането на структурирано изложение, даващо принос в изясняването на образуването, употребата, системността и вариантноста на наказателноправната терминология.

СЪДЪРЖАНИЕ НА ПЪРВА ГЛАВА: ОСНОВНИ ТЕОРЕТИЧНИ ПОЛОЖЕНИЯ

Първа глава на настоящия дисертационен труд се състои от три раздела.

Първият раздел е „Теоретичен обзор. Източници на терминология“. Той разглежда взаимоотношението между филологически и юридически източници на терминология, общотеоретичните и тясноспециализираните източници на терминологията, както и законът, съдебната практика, правната доктрина и други научни източници.

Хибридният характер на поставения в заглавието проблем предполага щателното проучване както на филологически, така и на юридически теоретични източници. Откриването на пресечната точка и взаимодействието между тях дава правдоподобно отражение на изследваните явления - терминологията и системните отношения, които възникват между отделни нейни компоненти.

Филологическите източници, които се използват в настоящото изследване, се съсредоточават в сферата на терминологията. Те проследяват както неговата обща теория, резултат от дългогодишните изследвания на български и чуждестранни терминологии, така и спецификата на терминологията, характерна за конкретни области на знанието.

Общата теория на терминологията включва научни трудове, които разглеждат проблематиката, свързана с дефинирането на термина като езикова единица, с обосноваване на начините, по които се формират термините, с отразяването на тяхната структура, строеж и значение, с регистрирането на различните видове системност, които възникват между тях, и др. Като продължение на тази теория може да се отчете терминографията, която формулира правила за създаването на речници.

Разглеждането на специфичната терминология, характерна за дадена научна област, предполага практическото приложение на достиженията на теорията на терминологията. Извършва се подбор на определен емпиричен материал, който се подлага на обстоен анализ чрез методите на общото терминологично знание. Такива съчинения в

българската наука не липсват - те са полезни както за развитието на терминологията като наука, така и за работещите в конкретната научна сфера. Настоящото изследване попада именно в тази категория - без да има претенции за изчерпателност, в него се регистрират езикови явления, които представляват интерес и за учените терминологи, и за тесните специалисти - юристите.

Към филологическите източници спадат и научните трудове, посветени на лексикологията. Тя не трябва да се смесва с терминознанието, защото езиковата единица, с която си служи терминознанието е терминът, а тази, която използва лексикологията, е думата. Достиженията на лексикологията подпомагат анализа чрез теоретичните си постановки за системността като езиково явление, както и чрез дефинирането на категории думи, съществуващи в системни отношения на синонимия, антонимия, омонимия, паронимия и др.

Ако вземем предвид твърдението на Мария Попова, че лексикологията тръгва от думата, а терминознанието - от понятието (Попова 2012, с. 114), стигаме до извода, че понятието е една необходима категория за анализ. Имайки предвид, че понятието е основна логическа категория, то логиката и нейните постулати несъмнено имат място в анализа на терминологията. Логиката не е нито филологическа, нито правна наука - неслучайно Мария Попова я определя като наднаука - защото изучаването на който и да е обект, тръгва от определени логически схеми (Попова 2012, с. 119).

Юридическите източници, които ще бъдат използвани, включват три категории: текстове на нормативни актове, на съдебната практика и на правната доктрина. Всяка от тези категории ще бъде разгледана в контекста на специфичните си и взаимнодопълващи се отношения с останалите в хода на изложението. И докато филологическите източници поднасят теоретичните постановки за анализа, реализиран в следващите страници, то юридическите дават емпиричния материал, който ще бъде анализиран. Към тази роля на юридическите източници прибавяме и още един принос: те спомагат за развитието на хибридната природа на изследването, като кръстосват методологията на филологическите науки с тази на правните науки. Това е едно необходимо логическо построение, което гарантира по-стройната и по-арументираната структура на изложението.

Към юридическите източници отнасяме и теоретичните трудове, свързани с правната аксиология, която можем да определим като наука за ценностите в правото. Тя е неразривно свързана с философията на правото, която според Георги Бойчев разкрива характеристиките на справедливостта в правото като специфична нормативна мяра в

разпределителните отношения и в отношенията на възмездие (Бойчев 2006, с. 6), и с методологията на юриспруденцията, развиващата теорията за институционализацията в правото. Тези три науки дават своя принос за извеждането на основния метод, с който си служи настоящото изследване.

Тъй като правото кореспондира с терминологичните системи на много науки във връзка с разглеждането на специфични типове престъпления (наркопрестъпления, компютърни престъпления, престъпления против ядрената безопасност и др.), както и с науки, имащи отношение към правоприлагането и правораздаването (съдебна психология, съдебна психиатрия, съдебна медицина, токсикология, фармакология и др.), като източници на терминология ще бъдат приведени и теоретични трудове от тези науки.

Научната литература в сферата на терминознанието можем да определим условно като три основни вида: общотеоретична и тясноспециализирана. Към общотеоретичната отнасяме развитието на теорията на терминологията, към тясноспециализираната - анализи на терминология, принадлежаща към определена (тясна) научна област.

В дисертацията са използвани общотеоретичните трудове в сферата на терминознанието на Лилия Манолова, Мария Попова, Боян Алексиев, Екатерина Петкова и др., които изграждат методологията и спомагат за стриктната систематизация на научното знание, засягащо термините.

В полето на тясноспециализираните източници, разглеждащи определена терминология в дадена научна област на терминознанието, отнасяме трудовете на Мария Попова, Илияна Генов – Пухалева, Сия Колковска, Кристияна Симеонова, Татяна Панова и др.

Вече беше споменато, че юридическите източници, от една страна, са източник на емпиричен материал, а от друга - допълнение към теорията на терминологията с цел създаването на едно по-задълбочено научно изследване. Използваме метатермина „юридически източници“ като родово понятие, което включва три вида в себе си: законите, съдебната практика и правната доктрина. За нуждите на дисертационния труд те са едновременно източник на терминология за изследване и солидна база за формирането на методологията. Под *закони* имаме предвид нормативни актове въобще; под съдебна практика – актове на ВКС и на ВАС, постановени по наказателни дела като трета инстанция; под правна доктрина – трудовете на юристи като Александър Стойнов, Стефан Павлов, Маргарита Чинова, Георги Митов, Пламен Панайотов, Никола Долапчиев, Димитър Токушев, Георги Бойчев, Йордан Айдаров, Искра Владова –

Недкова, Цеко Цеков, Петя Шопова, Даниел Вълчев, Росен Ташев, Фани Милкова, Нено Неновски, Тенчо Колев и др.

Под други научни източници се имат предвид такива научни трудове, които не попадат нито в приложното поле на общата теория на терминологията и в обхвата на тясноспециализираните научни трудове по юридическа терминология, нито са част от правната доктрина. Те обаче по един или друг начин засягат езика на правото, терминологията, погледната от различни научни ъгли, лексикологията, логиката, както и някои науки, чиято терминология има отношение към юридическа. Ето защо тяхната роля е от изключителна важност. Тук са използване трудове на учени като Владислав Миланов, Татяна Жилова, Ангел Ангелов, Дончо Хрусанов, Дияна Янкова, Илиана Генов – Пухалева, Василка Радева, Тодор Бояджиев, Ваня Зидарова, Джон Лайънс, Джордж Лейкъф, Марк Джонсън, Борис Горнунг, Авенир Уемов, Вадим Садовский, Софка Матеева, Ангел Бънков и др.

Вторият раздел е озаглавен „Изследователски метод и подход“. Той включва в себе си разработката на общата теоретична постановка на разглеждания проблем, обособяването на подхода и метода на изследване.

При изграждането на общата теоретична постановка на настоящото изследване си послужим с някои основни положения, засягащи теорията и историята на правото, както и с някои от когнитивните методи за изследване на терминологията. Основната цел, която си поставяме, е да докажем **тезата, че правото е институционализирана проява на хилядолетния човешки опит, изразена в норми чрез правни понятия, натоварени с ценностна ориентация, назовани в правните разпоредби чрез термини, които също са отражение на опита и на ценностната натовареност на правото.**

Чрез анализ на трудовете на Тенчо Колев, Даниел Вълчев, Лъчезар Дачев и Георги Близнашки стигаме до обосноваването на твърдението, че **волята на държавата е особено важна за формирането на наказателноправната терминология, защото наказателното право и наказателния процес са отрасли на публичното право¹.** Публичната власт принадлежи на държавата, но тази власт съществува в институционализирана форма. Така стигаме до въпроса за **правната**

¹ Критерият за разграничаването на частното от публичното право откриваме цитиран от Михаил Андреев, който се позовава на първия фрагмент на Дигестите, "където се обяснява същността на правото и неговите видове. Според Улпиан "публично право е това, което се отнася до положението на Римската държава, а частно - това, което се отнася до ползата на отделните лица". **Андреев, М.** Римско частно право. С.: Тракия-М, 1999, с. 27

институционалност – скрепяване със закон на определен правов ред, който се състои от правила за поведение.

Човешкият опит предопределя формирането на правния ред. **Правилата за поведение** са част от законови текстове, които определяме като **разпоредби**, от които се извличат **правни норми**. Разпоредбите **подкрепят знанието, натрупано вследствие на опита, институционализират го в правно логическа йерархия, като го обективират в правни норми, формиращи облика на понятията**. Понятията се назовават с **термини** в разпоредбите (респективно в съдебната практика и в правната доктрина). Самите термини като многоаспектни езикови единици формират облика на науката за правото.

Правният термин, извлечен от закона, е продукт на опита, но той се подчинява и на ценностите, които залягат в правото. Затова казваме, че той е ценностно обусловен. Това означава, че всяко понятие, което лежи в основата на даден наказателноправен термин, на още по-силно основание може и трябва да бъде подложено на аксиологична оценка.

Разглеждането на системността в терминологията неминуемо налага използването на **системния подход** на изследване, като неговата съвместимост с целите на изследването в дисертационния труд е аргументирана чрез научните достижения на Владимир Лейчик и Мария Попова. Колкото до връзката на изследването с двата фундаментални за науката подхода - **синхронен** и **диахронен**, ще отбележим, че тук няма да ги разглеждаме като подходи в терминологията, а като **аспекти** за внасяне на по-голяма яснота в определени случаи, които ще бъдат изрично упоменавани в изследването.

Основния метод на изследване определяме като експериментално-аксиологичен. Той комбинира когнитивния експериментален метод и основните положения на правната аксиология. Като научна база за неговото формулиране са използвани научните приноси на Мария Попова, Боян Алексиев, Мария Тереза Кабре, Джон Лейкъф и Майкъл Джонсън. В контекста на аксиологията основен теоретичен модел е възприет от Нено Неновски и Георги Бойчев. Анализът на термините е понятийно базиран, търсещ тяхното формиране в опита. Извеждането на термина въз основа на понятието е следствие от езиковото кодифициране на обществените отношения. Именно тези процеси са подробно анализирани в хода на дисертационния труд.

Третият раздел е озаглавен „Основни качества на наказателноправните термини“. Включва анализ на метатермините *термин*, *юридически термин*, *наказателноправен термин*, както и подробно разглеждане на трите групи качества, които притежават наказателноправните термини: филологически, юридически и логически.

За метатермина *термин* в дисертационния труд се възприема дефиницията на Мария Попова: *многоаспектна езикова цялост, в която се включва както отношението 'понятие - форма', така и по-сложната конфигурация 'понятие - езиково значение - форма'* (Попова 2012, с. 35).

За метатерминологичното словосъчетание *юридически термин* се отхвърлят частично съществуващите към момента в науката дефиниции, като се изгражда съзвучно с възприетата методология определение: **юридическият термин е езикова единица, назоваваща понятие за юридическо и/или емпирично явление, принадлежащо към правната действителност, дефинирано в отнoсим към правото източник, формулирано въз основа на човешкия опит и обуславящо метаюридическите характеристики на правото.**

Ако перифразираме тази дефиниция, за да пояснява тя не генералното понятие за юридически термин, а негов конкретен подвид - наказателноправен термин, то тя ще звучи по следния начин: **наказателноправният термин е езикова единица, назоваваща понятие за юридическо и/или емпирично явление, принадлежащо към правната действителност, дефинирано в отнoсим към наказателноправните отрасли източник, формулирано въз основа на човешкия опит и обуславящо метаюридическите характеристики на правото.**

Така дефиниран, наказателноправният термин притежава **филологически, юридически и логически качества.**

Филологическите качества на наказателноправния термин свързваме с контекста на езиковедските терминологични изследвания, които разглеждат термина като езикова единица. Проследен е предходният опит в общата теория на терминологията чрез анализ на приносите в разглеждания научен аспект на Лилия Манолова, Мария Попова и Владимир Лейчик. Като са вземат предвид спецификите на наказателноправната терминология, в изследването се открояват следните филологически качества на наказателноправния термин: **нормативност, системност, лексикална специализираност,**

Изходна точка за формирането на представата за **юридическите качества на наказателноправните термини** представлява твърдението, че **конструирането на емпиричната база на правото се постига чрез правните понятия, които носят бележите на експериенциални канали за взаимодействие с практиката**. По тези канали мисловната категория прераства в езикова – появяват се термините, с които назоваваме споменатите от Венелин Ганев *съставки на правната действителност*.

Динамичността на системата, която те сами образуват, води до формирането на съвкупности от признаци, които съставляват **смысловото ядро на понятието**. Експериенциалната среда филтрира тези признаци на принципа на пробата и грешката. Опитът отхвърля неработещите от тях, доразвива и оформя функциониращите и създава нови, провокирани от динамиката на обществените отношения.

След като понятийното ядро бъде оформено и е постигната в пълнота реализацията на юридическия метод, следва номинативният процес, който трябва да бъде прецизен, точен и еднозначен. Изковава се терминът, който назовава понятието. Така се оказва, че всъщност **терминът поглъща всички качества на правното понятие и ги превръща в свои собствени**.

Ако се пренесем на плоскостта на наказателноправните науки, ще стигнем до извода, че правните понятия в тях не само се ползват със засилен експериенциален заряд, но и са от изключителна важност за нормалното развитие на обществените отношения. Анализирайки сложността на тези отношения, в дисертационния труд са обособени следните юридически качества на наказателноправните термини: **абстрактност, единност и непротиворечивост, динамичност, метаюридическа обосновааност, институционална аргументираност, социална пригодност и практическа полза**.

Логическото изследване на наказателноправните термини е необходим елемент на хуманитарното познание за терминологията, тъй като понятията, които се назовават с термините, са логически категории. Анализирани са разглежданите от Росен Ташев три равнища на юридическо конструиране: *правните понятия, правните конструкции и общите (концептуални) представи за това как правото работи* (Ташев 2010 – II, с. 97). Мотивирайки метатермините *понятие* и *представа* от езикова гледна точка, стигаме до следните **логически качества** на наказателноправния термин: **понятийнобазиран произход (или основан на представа), комплексен експериенциален оттенък, правнологическо единство, институционална проекция, аксиологично преимущество**

Логическите качества на наказателноправните термини, редом с филологическите и юридическите, задават пълния смислов комплекс, който терминът е наследил от своя мисловен предшественик – понятието. Те определят същността на термините, обуславят техните експериментални проявления, както и аксиологичните им характеристики.

СЪДЪРЖАНИЕ НА ВТОРА ГЛАВА: ТЕРМИНОЛОГИЯТА НА НАКАЗАТЕЛНОПРАВНИТЕ НАУКИ

Първият раздел е озаглавен „Наказателноправните науки и техните термини“ и съдържа информация за предмета на наказателноправните науки, видовете наказателноправни науки и термините, с които си служат, наказателноправните термини като части на речта и наказателноправните норми като отражение на опита и ценностите.

Открит е предметът на наказателноправните науки, като са разгледани и видовете наказателноправни науки: наказателно право (обща и особена част), наказателнопроцесуално право, криминалистика, криминология, наказателноизпълнително право, международно наказателно право, наказателно право на ЕС. Приведен е голям набор от термини, разпределени в различни категории, които съставляват терминологичната база на наказателноправните науки.

Разгледан е спорът в общата теория на терминологията кои части на речта могат да бъдат термини. В терминологичните изследвания спорът за това кои части на речта могат да бъдат термини е дългогодишен, като последователите на всяка една теория имат свои аргументи. Мотивирано е възприето разбирането на Мария Попова, че термини могат да бъдат съществителни имена, субстантивирани части на речта (прилагателни, причастия, наречия) и субстантивирани словосъчетания. Действително една голяма част от термините в наказателноправните науки са съществителни имена: *опит, съучастие, помагач, наказание, присъда, обвинение, убийство, кражба, грабеж* и т. н. Най-голям е броят на термините, които като части на речта са съществителни имена. Те се срещат като най-голяма група във всички наказателноправни науки.

В наказателноправните науки се срещат и множество субстантивирани терминологични словосъчетания: *личност на престъпника, продължавано престъпление, продължено престъпление, идеална съвкупност, способности за доказване, пенитенциарно заведение, очна ставка, поемно лице, обвинителен акт, досъдебно производство, съкратено съдебно следствие, организирана престъпна група, оцетено*

юридическо лице, писмено доказателствено средство от категорията на веществените и др.

Налице са и терминологичните устойчиви словосъчетания, като се срещат дори такива, съставени от шест терминоелемента - типичен пример е терминологичното словосъчетание *писмени доказателства от категорията на веществените*. Налице са и субстантивирани прилагателни: *обвиняем, въззиваем, подсъдим, невинен*. Те са сравнително по-малко на брой. Има и примери, в които прилагателното име е наложен термин, а съществителното - не е. Като пример можем да посочим прилагателното *невинен*, използвано в разпоредбата на чл. 16 НПК. Що се отнася до причастията, тяхното участие в терминологията на наказателноправните науки е сведено до минимум. Можем да посочим отделни примери, в които има терминоелементи причастия, които са част от цяло терминологично словосъчетание - например *разследващи органи*, което включва *следователите, разследващите полицаи, разследващите митнически инспектори, полицейските органи в МВР и митническите органи в Агенция "Митници"* (Чинова 2013, с. 75).

Застъпваме тезата, че глаголите в наказателноправните науки не са термини, а престъпленията винаги могат да бъдат назовани с термин съществително име или с терминологично словосъчетание, състоящо се от два или повече терминоелемента, отчитащи точно вмененото от разпоредбата значение на дадения глагол.

Имайки предвид вече защитената теза, че **правото може да се разглежда като институционализиран човешки опит, подложен на ценностна оценка, в резултат на който се формират понятия, назовани с термини, то нормата развива понятието и формира представа за действителността, основана на този опит**. За да бъде коректна от аксиологична гледна точка, нормата трябва да почива на възможно най-справедливия теоретичен модел на обществените отношения, основан на опита и на представата за ценностна ориентация на човешкия индивид. В този контекст възникват термините на наказателноправните науки. Като примери са анализирани редица термини като *престъпление, деяние, опит, убийство, обвинителен акт, досъдебно производство, прокурор, тъжба* и др.

Вторият раздел носи названието „Развитие и образуване на наказателноправната терминология“. Проследено е историческото развитие на наказателноправната терминология, нейното образуване, както и съвременното ѝ развитие.

За нуждите на настоящото изследване са обособени следните пет периода, които проследяват **историческото развитие на наказателноправната терминология**:

1. *Средновековен период*, който включва времето на съществуване на Първото и Второто българско царство, както и византийското владичество (VII-XIV в.);
2. *Османски период*, който включва вековете на османското владичество (XIV-XIX в.);
3. *Новобългарски период*, който обхваща времето от установяването на Временното руско управление до Деветосептемврийския преврат и утвърждаването на социалистическия строй (1879-1944);
4. *Социалистически период* (1944-1989);
5. *Съвременен период* (1989-до днес).

През **Средновековния период** са налице малък обем от нормативни актове, които са разработвали материя, свързана с наказателното и с наказателнопроцесуалното право. Приведени са термини от Крумовите закони, Земеделския закон, Закона за съдене на людете, Византийската еклога, Синтагмата на Матей Властар, Отговори на папа Николай по допитванията на българите, сред които *набедряване, кражба, лъжесвидетелстване, клевета, просия, подкуп, убийство, конфискация* и много други, поделени според определени класификационни критерии.

През **Османския период** е отчетено влиянието на религиозното законодателство на Османската империя в българските земи (Коран, Сунна, Иджма, кияс и фетви). Специално внимание е обърнато на българското обичайно право, за което Михаил Андреев и Фани Милкова твърдят, че *се е прилагало в рамките на онези решения и присъди, които са били проява на задължителната компетентност на общинското, еснафското и църковното правораздаване* (Андреев 1993, с. 350). Двамата автори посочват редица понятия от наказателното, наказателнопроцесуалното, пенитенциарното право и криминалистиката, които днес назоваваме с термини: *вина, умисъл, невменяемост, опит, глоба, наказание, затвор, кражба, квалифицирана кражба, обида, клевета, съдебна компетентност, съд, доказателства, писмени доказателства, самопризнание, съдебно решение* и др. Отчетено е влиянието на турското законодателство след Танзимата.

Третият период, наречен **Новобългарски**, обхваща времето от установяването на Временното руско управление до Деветосептемврийския преврат и утвърждаването

на социалистическия строй (1879-1944). Като най-голямо постижение в него е откритият първият български Наказателен закон от 1894 г., където са въведени основополагащите за съвременното право термини в сферата на всички наказателноправни науки. Приет е **Законът за углавното съдопроизводство (1897)**, който утвърждава термини като *съдебно преследване, обвиняем, осъден, подсъдим, подсъдност, препирни за подсъдност, съдебен окръг, предварително следствие, дознание, полиция, следовател, прокурор* и много други.

Социалистическият период, който обособихме във времето между 1944 и 1989 г., се характеризира със срастването между БКП и държавата. Отчетено е влиянието върху терминологията на новоприетите към онзи момент нормативни актове – Наказателният кодекс от 1951 г., Наказателнопроцесуалният кодекс от 1952 г., действащият и към момента Наказателен кодекс от 1968 г. Въпреки идеологическо-пропагандния оттенък на времето терминологията през този период търпи развитие. Върховният съд на НРБ обогатява тълкувателната практика и приема за установени теоретични постановки, които са валидни в правото и сега.

Последният период, който определихме като **Съвременен**, бележи началото на демократичните промени в българската държава от началото на 90-те години на XX в. Той се свързва с динамичното развитие на някои отрасли като например търговското право и правото на ЕС в България след 2007 г. Отчетени са терминологичните промени, характерни за наказателноправните науки, както и утвърждаването на преводни еквиваленти на термини от международното наказателно право и наказателното право на Европейския съюз.

Образуването на наказателноправните термини съчетава разбирането на Мария Попова, свързано с езиковото изразяване на понятийно знание, и разбирането на Лилия Манолова за лексико-семантичното терминообразуване. Като допълнителен концептуален елемент се явява разбирането на Лейчик за мотивирането на термина (Лейчик 2007, с. 40). При анализа на термините се следва следният алгоритъм, който почива на разбиранията на Мария Попова и следните три етапа на работа (Попова 2012, с. 267):

1. Частнонаучен – устованияване на интереса на специалистите и установяване на съдържанието на понятието;
2. Логически – формиране на понятието и формулиране на неговата дефиниция;
3. Лингвистичен – свързан с формалното езиково изразяване.

Представените термини се поделят в две групи: термини, формирани от незапомнени времена, и термини, формирани под влиянието на съвременните тенденции за развитието на правото. В първата група се ситуират термини като *убийство, кражба, грабеж, прелюбодеяние, лъжесвидетелство*, както и термините *съд, съдия, свидетел, обвинение, обвиняем, истина, процес, присъда* и др. Тези термини назовават понятия, които съществуват от зората на човешката цивилизация – за тях алгоритъмът е неприложим. Но за други групи термини, възникнали вследствие на нуждата на съвременното общество, алгоритъмът за образуване важи с пълна сила – например термините, свързани с ядрената енергетика: *ядрен материал, ядрено съоръжение, атомна енергия, йонизиращи лъчения, ядрена безопасност, радиационна безопасност*.

Въз основа на направения анализ са формирани следните изводи:

Първо, най-подходящият начин за проследяване на терминообразуването в наказателноправните науки е лексико-семантичният, защото проследява в пълнота произхода на понятието, формирането на неговото значение и появата на термина.

Второ, понятийният анализ, проведен през гледната точка на експериментално-аксиологичния метод, позволява да се разгърне смисловото многообразие на термина, да се проследи неговият произход в диахронен аспект, да се обоснове появата му чрез опита.

Трето, експериментално-аксиологичният метод позволява да се проследи метаюридическата натовареност на понятията, както и да се аргументира теоретичната предпоставка, че в правото съществуват понятия, назоваващи първични юридически съставки на правната действителност, които са създали самата система и в хода на нейното съществуване никога не са имали емпиричен характер.

Съвременното развитие на наказателноправната терминология набелязва тенденции за развитие както в материален, така и в процесуален аспект.

В материалното законодателство са открити и разгледани термини, появили се (появяващи се) под влиянието на някой (някои) от следните три фактора: 1) засилено въвеждане на квалифицирани престъпни състави; 2) засилено създаване на нови общи престъпни състави; 3) влияние на правото на Европейския съюз върху материалното наказателно право. Примери за такива термини са: *убийство с цел отнемане на телесен орган, тъкан, клетка или телесна течност от пострадалия, въвеждане на компютърен вирус в информационна система, трафик на хора, информационна система, компютърна мрежа* и др.

В процесуалното право се откроява най-вече въвеждането на нова наказателноправна терминология във връзка с реципирането на европейското законодателство и обнародването на нови нормативни актове. Като примери са анализирани термини като *Европейска прокуратура, европейски прокурор, европейски делегиран прокурор, европейска заповед за защита, Европейска служба за борба с измамите, Европейски съд по правата на човека, европейска заповед за арест, Европейска съдебна мрежа* и др.

Третият раздел е озаглавен „**Класификация на наказателноправната терминология**“. Предложени са няколко класификационни критерия с оглед на юридическата принадлежност на термините като езикови единици:

1. Според своята употреба в различни юридически източници термините могат да бъдат поделени в три основни групи:

1.1. Легални термини – това са термините, чиято легална дефиниция е дадена в закона:

Чл. 9., ал. 1 НК: Престъпление е това общественоопасно деяние (действие или бездействие), което е извършено виновно и е обявено от закона за наказуемо.

1.2. Доктринерни термини – термини, чиято същност и определение са творение на теоретичната юридическа мисъл, вложена в правната доктрина:

субект на престъплението – принципната възможност едно лице да извърши престъпление въобще или пък даден вид престъпление и съответно да понесе наказателна отговорност за това свое поведение (Стойнов 205, с. 112).

1.3. Термини на практиката – тук включваме всички термини, които се използват от практикуващите юристи, както и от държавните органи, работещи с материята на наказателното право:

оговор – обяснение на обвиняем, в което се съдържа твърдение, че не той, а друго лице е извършило престъплението или че и друго лице участвало в извършването на престъплението на престъплението (Чинова, Митов 2021, с. 304).

2. Според това дали принадлежат към националния, или към международния правопорядък, можем да ги поделим на термини на националното и термини на международното право (например към националното право принадлежат *убийство, кражба, лъжесвидетелстване*, а към международното - *агресия, геноцид, робство, пиратство, контрабанда*).

3. Според това дали принадлежат на материалното или на процесуалното право – материални (убийство, измама, кражба, грабеж, трафик на хора) и процесуални (съд, прокурор, защитник, частен тъжител, частен обвинител).

В четвъртия раздел – „Наказателноправната терминология и терминологията на другите науки“ се разглеждат термини, които са общи за наказателноправните науки и други научни области.

Първата група такива термини са термините, които се използват и в правото, и в **съдебната медицина**. Обърнато е специално внимание на разликата между обема и съдържанието на термините, които се използват едновременно от двете научни области. Специално внимание се обръща на термините, назоваващи телесните повреди, разгледани от гледна точка на медицинския и на юридическия критерий. Тази терминология се използва засилено в съдебномедицинските експертизи, което води до извода, че **становището на лекаря експерт налага използването на съдебномедицинска терминология в рамките на наказателния процес**.

Друга научна област, с която кореспондират наказателноправните науки, е **съдебната психиатрия**. За нея се твърди, че *е направление в психиатрията, което прилага знанията и методите на общата и клиничната психиатрия при изследване на правно регламентирани отношения на психично болния с околните и обществото* (Дончев и кол. 1987, с. 9). Наблюдава се засиленост на употреба на термини от тази наука, когато е налице казус, свързан с определянето на вменяемостта. Оттук навлизат и термини като *шизофрения, манийно-депресивна психоза, епилепсия, екзогенни психични разстройства, алкохолно опиване, алкохолизъм, наркомания, олигофрения, психопатия* и др.

Наказателноправните науки си служат и с терминологията на други две фундаментални медицински науки – **фармакологията** и **токсикологията**. Тук става въпрос най-вече за термини, назоваващи видове наркотици, както и термини, свързани с правната природа на престъпното деяние: *хероин, кокаин, марихуана, амфетамин,*

екстази, халюциногени, проектирани наркотици. Изградена е съпоставка по различни вариращи признаци.

Разрастването на технологичния сектор във всички сфери на действителността предполага разпространението на компютърните престъпления, оттам – и на термините от **компютърните науки**, които навлизат в правото. Разгледани са термини за назоваване на престъпления, свързани с киберпрестъпността, както и термини, назоваващи компютърни престъпления. *информационна система, компютърни данни, доставчик на компютърно-информационни услуги, компютърна мрежа; компютърна фалшификация, компютърна измама* и др.

Като специфичен вид терминология са обособени термините, с които си служат в практиката си полицейските органи. Става дума най-вече за термини, свързани с поясняването на определени тактически действия: *устна заповед за задържане, съпровождане на задържано лице в сграда, постаявяне на белезници на изправено лице без опора* и др.

СЪДЪРЖАНИЕ НА ТРЕТА ГЛАВА: СИСТЕМНИ ОТНОШЕНИЯ И ВАРИАНТНОСТ

Третата глава си поставя за цел да дефинира метатермина *системност*, както и да проследи различните системни отношения, които съществуват между термините на наказателноправните науки. Системността е разгледана като многопластово и сложно явление, за да бъде дефинирана по правилния начин като отправна точка за разработването на главата – за целта са приведени теоретичните постановки на Вадим Садовский, Фердинанд дьо Сосюр, Борис Горнунг, Джон Лайънс, Ваня Зидарова, Тодор Бояджиев, Василка Радева, Мария Попова.

Първият раздел носи заглавието „**Системност в терминологията. Видове системност**“. Разгледан и анализиран е съдържателният аспект на метатермините *системност* и *вариантност*, като термините, свързани с тях, се разглеждат в контекста на визията на Мария Попова в „Теория на терминологията“.

КРИТЕРИЙ	ВИД	ПОДВИДОВЕ
С И С Т Е М Н О С Т		
1. Системност според понятийно-семантичните отношения и формалноезиковото им изразяване	1.1. Понятийно-семантична системност	1.1.1. Импликационна системност (партитивна и асоциативна) 1.1.2. Класификационна системност
	1.2. Формална системност	-
2. Системност според терминологичната задача	2.1. Външна системност	2.1.1. Терминологизация
		2.1.2. Детерминологизация
		2.1.3. Ретерминологизация
	2.2. Вътрешна системност	-
В А Р И А Н Т Н О С Т		
1. Вариантност според еднозначността или многозначността на термините ²	1.1. Семантична вариантност	1.1.1. Полисемия
		1.1.2. Омонимия
		1.1.3. Еврисемия
		1.1.4. Амбисемия
	1.2. Формална вариантност	1.2.1. Синонимия
		1.2.2. Конверсия

Вторият раздел – „Системността според понятийно-семантичните отношения и формалноезиковото им изразяване“ – разглежда два основни типа системност: понятийно-семантичната, която включва импликационната системност и класификационната системност.

Импликационната системност се подразделя на два подвида. **Първият** от тях е партитивната импликационна системност – с този подвид системност Мария Попова означава отношения между цяло и негова част. Такива примери в наказателноправните науки са съд (*районен, окръжен, апелативен, касационен*), **съдебна фаза** (*разпоредително заседание, съдебно следствие, съдебни прения, последна дума на подсъдимия*) и много други.

Вторият подвид е асоциативната импликационна системност, който Мария Попова характеризира по следния начин: *отношенията на съседство между обектите (същините), участващи в дадена реална ситуация, която на семантично равнище се представя като предикативна "сцена", в която участниците изпълняват своите роли, зададени от предиката* (Попова 2012, с. 544-545). Тази класификация почива на

² Въведеният критерий е моя перифраза на описаното от Мария Попова.

известния **метод на падежната граматика**. В дисертацията се разглежда подробно пресечната точка между метода на падежната граматика и възприетия експериментално-аксиологичен метод, като се обосновава изводът, че целта, която следват двата метода, е обща - изследване на термина с оглед на неговото значение. Представяме някои от приведените примери. Разглеждаме термините *тежест на доказване, прокурор, частен тъжител, подсъдим*. Създаваме следната логическа конструкция: **тежестта на доказване се носи от прокурора (при дела от общ характер) и от частния тъжител (при дела от частен характер), като те са длъжни да я обосноват, за да бъде признат за виновен и осъден подсъдимият**. В ролята на агентив влиза прокурорът, респективно от частния тъжител, а ролята на контрагентив от подсъдимия.

Съчетаването на метода на падежната граматика с експериментално-аксиологичния метод е сполучлив синтез, който чрез значението на термините разкрива както импликационната асоциативна системност между тях, така и техни характеристики, обусловени от институционалността и от опита.

Вторият вид понятийно-семантична системност (наред с импликационната) е **класификационната системност**. Чрез нея проследяваме сходството между род и вид и сходството на видовете, съставлящи рода. Например към родовия термин *деяние* се отнасят видовите термини *действие* и *бездействие*; към родовия термин *съучастие* се отнасят видовите термини *извършителство, подбудителство, помагачество*; към родовия термин *съдебен акт* се съотнасят видовите термини *решение, разпореждане, определение, присъда* и т.н.

За да е налице **формална (лексико-граматична) системност** между термини, Мария Попова въвежда две условия (Попова 2012, с. 547): **първо**, да е има *повторяемост на структурния строеж (морфологичен или синтактичен) и на лексикалния състав в неговата конкретност при езиковите единици във формата на термина*; **второ**, *повторените структури и лексикални компоненти във формата да съответстват на признаци (семи) от понятийно-семантичната конфигурация в значението*. При терминологията на наказателноправните науки примерите за **класификационна системност** могат да съвпадат с примерите за **формална (лексико-граматична системност)**, но само тогава, когато са изпълнени двете условия - **наличие на обща структура на формата и общи семи**. Практиката показва, че при по-голямата част от наказателноправните термини има съвпадение между класификационната и формалната системност. Причината е, че видовете се отнасят към рода, но и тяхната форма съответства на формата на родовия термин. Ето и някои

примери: *следствие - съдебно следствие, съкратено съдебно следствие; доказателствени средства - гласни доказателствени средства, веществени доказателствени средства, писмени доказателствени средства, писмени доказателствени средства от категорията на веществените.*

Говорейки за формална системност, трябва да имаме предвид, че езиковата номинация и елементният състав на системите от термини възниква в резултат на опита за създаване на регулаторни механизми за опазване на обществените отношения от престъпни посегателства. Познаването и правилната употреба на терминологията, свързана с тези отношения, е гаранция за справедливо проявление на институционализираните процеси.

Третият раздел, озаглавен „Системността според комуникативната задача на терминологичната система“, разглежда вътрешната и външната системност.

Според Мария Попова при **вътрешната системност** е налице *наличието на обща част, семантична или формална, в състава на всеки един от термините в дадена съвкупност* (Попова 2012, с. 525). Това означава, че вътрешната системност се разглежда в рамките на една и съща предметна област.

Попова въвежда метатермина *системна група*, като във връзка с него прави следния извод: *В такъв случай цялостната системност в дадена област следва да се постулира не само и не толкова като връзки между отделни термини, а като връзки между тези системни групи* (пак там, с. 255). Пример за системна група са термините *извършител, подбудител и помагач*, които имат обща семантична и формална част – те са *съучастници* в дадена престъпна дейност. Такава системна група ще образуват видовете наказания, както и принципите на наказателния процес.

Значително по-обширна и по-сложна е **външната системност**, която се образува чрез проявлението на три фактора: терминологизация, детерминологизация и ретерминологизация.

При **терминологизацията** е налице преосмисляне на общоупотребима дума, при която тази дума се превръща в термин. Примери за термини, които са продукт на терминологизация, са *опит, приготовление, подбудител, извършител, помагач, наказание, порицание, умисъл* и др.

При **детерминологизацията** един термин се превръща в общоупотребима дума. Такива термини са конфискация, глоба, присъда, документ, безстопанственост. Те

притежават както терминологично значение, така и значение на общоупотребима дума, но терминологичното предхожда общоупотребимия смисъл.

При **ретерминологизацията** е налице преминаване на един термин от една терминологична система в друга, с други думи – от една научна област – в друга научна област. Пример е терминът *рецидив*: **1. Юрид.** *Повторно извършване на престъпление от лице, осъдено с влязла в законна сила присъда за друго такова или подобно престъпление* и **2. Мед.** *Повторно заболяване, появяване на болест след период на временно намаляване или изчезване на симптомите ѝ, на видимо оздравяване.* Друг пример е терминът *лице*, който откриваме в граматиката, в наказателното право и в геометрията и много други.

Четвъртият раздел – „Вариантност“, разглежда два основни типа вариантност – семантичната, която включва полисемията, омонимията, еврисемията и амбисемията, формалната вариантност, която е представена от синонимията.

Семантичната вариантност е тази, при която *една форма на термина назовава повече от едно значение*. Тя се нарежда сред нежеланите явления в терминологията, затова е необходимо да бъде разгледана прецизно с оглед недопускането на грешки.

Полисемията на термина е явление, което може да се определя само в границите на една предметна област (Попова 2012, с. 573). Пример за полисемия е терминът *гаранция*, който в правото може да е синоним на *процесуална гаранция* (част от правото на защита на обвиняемия) или *гаранция* (мярка за неотклонение). Полисемията в наказателноправните науки е рядко срещана. Поради това тя не създава често терминологични обърквания.

Омонимите са думи с еднакъв звуков състав, но с различно лексикално значение. Сред терминологите Лилия Манолова изказва твърдението, че *в резултат на разпадане на терминологичната многозначност се стига до междунаучна омонимия* (Манолова 1984, с. 28). Обобщавайки поколения научни трудове на Даниленко, Манолова, Татаринов и свои собствени, Мария Попова стига до извода, че *в терминознанието е прието, когато полисемията е междусистемна, т. е. когато едното значение съществува и функционира в една терминологична система, в една предметна област, а другото - в друга, явлението да се определя като омонимия* (Попова 2012, с. 578).

Като изхождаме от концептуалните особености на експериментално-аксиологичния метод, приемаме, че еднаквата езикова форма на термини, които принадлежат към различни специализирани подезици, може да доведе до неправилни

употреби. Пример за междусистемна омонимия е терминът *определение* – в правото е *вид съдебен акт*, а в граматиката – *част на изречението*. Интересен случай е терминът *орган*, който се среща в правото, музиката и анатомията. След справка с речника става ясно, че *орган* (в медицината) и *орган* (в правото – административен орган) са пример за полисемия, тъй като се отнасят като част към цяло. *Орган* като музикален инструмент обаче се явява омоним на посочените два термина.

Еврисемията според Татаринов, цитиран от Мария Попова, *означава възможността на термина да се отнася към неопределено количество денотати* (Попова 2012, с. 582). Като особеност на този вид термини авторката отбелязва наличието на *сема с обобщен характер*. В правото има резон да се твърди, че са налице термини, които могат да бъдат определени като еврисеманти: част, глава, раздел, член, точка, алинея, буква и т.н. – различните структурни елементи на нормативните актове, защото могат действително да се отнесат до неопределен кръг денотати.

Според Мария Попова **амбисемия** е *свойството на термина да функционира в езика с различен семантичен обем*. Пример е терминът *съдебни заседатели*. Значението се запазва във всички исторически етапи от развитието на българския наказателен процес, но се променя конотацията му. Въведен за първи път със Закона за устройството на съдилищата и Допълнението към Временните съдебни правила от 1880 г., институтът на съдебните заседатели *трябва да олицетворява равенството на гражданите в правораздаването* (Токушев 2008, с. 259). През социализма терминът добива идеологически оттенък, като се свързва с *участие на трудещите се в работата на съда* (Павлов 1989, с. 75). Днес терминът *съдебни заседатели* предполага *участието на народа при осъществяване на правосъдието* (Чинова, Митов 2021, с. 64).

Отчитайки амбисемията като продукт на семантичната вариантност в терминологията, Мария Попова отбелязва, че според Татаринов тя е резултат от *екстралингвистични причини*, сред които се откроява *използването на един термин от различни научни школи, различни учени, в различни периоди от научното развитие*.

Втория вид вариантност определяме като **формална** и към нея принадлежи **синонимията**. *Синонимията се определя като връзка между отделни лексикални единици, основана на семантично тъждество и различие – два противоположни по своята същност признака, чиято значимост се интерпретира различно* (Радева 2017, с.

Пълни синоними са думите, *които са напълно еднакви по значение и сфера на употреба* (пак там, с. 136). първите съчинения в българското езикознание, което засяга въпросите на вариантността в терминологията. Мария Попова определя лексикалната

вариантност като **абсолютна синонимия**, като в нейните рамки откроява **три основни подтипа** (Попова 2012, с. 593).

Първият подтип е термини и терминоелементи с форма, изразяваща (назоваваща) един признак от понятието с различни лексеми, като в рамките на подтипа авторката разграничава три възможности. Първата възможност е различие на лексемите поради произхода им в противопоставяне *домашен – чужд*. В наказателноправните науки такива примери се срещат (например термините *смесен наказателен процес, съединен наказателен процес и адхезионен процес*; друг пример за абсолютна синонимия са *основни начала в наказателния процес, основни ръководни положения и основни принципи в наказателния процес*).

Вторият подтип се отнася до различни лексеми от домашен произход в релацията домашен – домашен. Пример са термините *досъдебна фаза и досъдебно производство, съдебна фаза и съдебно производство* – примери за абсолютна синонимия.

Срещат се също примери за словообразователна вариантност (*съучастие и съучастник*), граматична вариантност (*лиценз и лицензия*), фонетична вариантност (*съдѝлища – съдилищá*), синтактична вариантност (*компютърни престъпления – кибепрестъпления*).

ИЗВОДИ

При изпълнения комплекс от задачи и под влиянието на основаната цел на настоящото изследване могат да бъдат формулирани следните финални изводи:

1. Наказателноправната терминология е сложна система, чиито понятия имат дуалистичен произход – една част от тях са естествени юридически съставки на правната действителност, а друга част са емпирични явления, които впоследствие се превръщат в нейни съставки.

2. Наказателноправната терминология подпомага регулирането на обществените отношения от правото – произходът на част от понятията, които тя назовава, предхожда дори съществуването на държавата, което не спира динамичността в обновяването на системата до днешния ден.

3. Наказателноправната терминология е продукт на хилядолетния човешки опит, който се пречупва през метаюридическите характеристики на правото при нейното създаване.

4. Наказателноправната терминология е отворена система, в която непрекъснато навлизат както новоназовани емпирични явления, така и термини от други научни и професионални области с преосмислена конотация и склонност към терминологична трансформация (превръщане от термини в терминоелементи обратното).

5. Наказателноправните термини се поддават на множество класификации според различни критерии и признаци.

6. Наказателноправната терминология разполага с голям корпус от езикови единици, които влизат в системни отношения с останалите компоненти на системата, като тя е способна да излъчва примери за терминологична вариантност.

7. Наказателноправната терминология е понятийно базирана и е облечена в съобразена с книжовните норми езикова форма; тя е абстрактна, често утежнена и дори плеонастична, но винаги точна и прецизна по отношение на прилагането си.

НАУЧНИ ПРИНОСИ

В края на настоящото изследване, посветено на наказателноправната терминология, могат да бъдат изтъкнати следните научни приноси:

1. За първи път в българската научна литература се провежда обстойно изследване в сферата на наказателноправната терминология, което разглежда подробно формирането на този вид терминология, историческия ѝ развой, спецификите и мястото на отделните терминологични единици в системата на наказателноправните науки и в системата на правото.

2. За първи път известният в терминологията експериментален метод, продукт на когнитивната лингвистика, се съчетава с елементи от правната аксиология с цел проучването и анализирането на наказателноправната терминология.

3. За първи път изведеният в методологията на юриспруденцията институционален подход служи като основа за изследване на понятията и термините в сферата на правото.

4. За първи път се извеждат в съвкупност филологическите, юридическите и логическите качества на наказателноправния термин, като се доказва тяхната единна природа в терминологичната единица.

5. За първи път се проследява взаимната обусловеност между системата на наказателноправните науки от юридическа гледна точка и системността като езиково явление.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Наказателноправната терминология е плодотворна терминологична област за изследване, тъй като разполага с богат и разнообразен корпус от езикови единици. Проблематичността на изследванията, свързани с този тип терминология, произтича предимно от смесването на термини от множество научни области, които обаче се оказват необходима съставка за успешното регулиране на обществените отношения.

Анализът на наказателноправната терминология показва, че тя е система, която обслужва две отделни системи: от една страна, наказателноправните науки като област на познанието, от друга страна – определя духа на нормативните актове, както и актовете на правоприлагащите и правораздавателните органи.

Основната цел на това изследване бе да изгради цялостна представа за основните термини, с които боравят наказателноправните науки, като се проследи образуването им, основните качества, които притежават, начина, по който откриват своето логическо построение в системата на правото и на езика, както и взаимодействието им с езикови единици от други терминологични системи. Чрез извеждането на собствен работен метод и чрез анализа на многобройни термини, придружен от формулирането на изводи, авторът се надява, че целта е постигната.

Настоящата работа е допълнение към съчиненията, занимаващи се с правните понятия като основни градивни елементи на правната действителност, като изгражда представа за следващото, надпонятийно стъпало – наказателноправната терминология и нейното влияние в науката и в практиката. Последното твърдение аргументира актуалността на проблема, който до момента не е разглеждан в обстойно научно съчинение.

Наказателноправната терминология и системните отношения, които възникват между отделните ѝ единици, със сигурност ще бъде обект на бъдещи изследвания. Това твърдение се предпоставя както от нейния изначално динамичен състав, така и от заинтересоваността на юристите и филолозите от разглежданите терминологични въпроси.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Драганов, Д. Външната системност в терминологията на материалното наказателно право. С.: Съвременна лингвистика, кн. 2., 2022 г., с. 224-231

Драганов, Д. Терминология на престъпността, назоваваща някои престъпления против личността в особената част на наказателното право. Сборник с доклади от XVII Национални филологически четения. Благоевград: Издателски комплекс "Неофит Рилски", 2023, с. 27-36

Драганов, Д. Терминологизацията като фактор на външната системност в терминологията на материалното наказателно право, 2023, STŘEDOEVRÓPSKÝ ČASOPIS PRO VĚDU A LITERATURU:
https://www.phil.muni.cz/journal/proudy/filologie/materialy/2023/1/draganov_terminologizacija_kato_faktor.php#articleBegin

Драганов, Д. Термини, назоваващи телесни повреди в наказателното право и в съдебната медицина. Съвременна лингвистика, кн. 1., 2023, с. 70-82

Драганов, Д. Семантична вариантност в терминологията на наказателнопроцесуалното право. Пловдив: Verba Iuvenium. Словото на младите, бр. 6., 2024, с. 75-87

БИБЛИОГРАФИЯ

Айдаров, Й. Криминология. С.: Сиела, 2010

Алексиев, Б. Канадската терминологична школа - приоритетни теми и подходи. Език и литература, кн. 1-2

Алексиев, Б. Функционална уместност на преводните еквиваленти на метафоричните термини. С.: Български език, кн. 1, 2005

Ангелов, А. Българският език на Темида. Глотометрическо изследване на лексическата съчетаемост и клишираността на българските закони. С.: Херон Прес, 2008

Андреев, М. Римско частно право. С.: Тракия-М, 1999

Андреев, М., Ф. Милкова. История на българската феодална държава и право. С.: Софи-Р, 1993

Близнашки, Г. Формата на държавата. С.: УИ „Св. Климент Охридски“, 2009

Бойчев, Г. Въведение в правото. Част втора. Философия на правото. С.: УИ "Св. Климент Охридски, 2006

Бойчев, Г. Методология на юриспруденцията. С.: Св. Климент Охридски, 2010

- Бояджиев, Т.** Българска лексикология. С.: Анубис, 2002
- Бояджиева, Н. и кол.** Фармакология и тоскикология. С: Медицинско издателство „Арсо“, 2017
- Бънков, А.** Логика. С.: Наука и изкуство, 1975
- Ванков, В., К. Ичев.** Топографска анатомия. Учебник за студенти по медицина. С.: Медицина и физкултура, 1980
- Велчев, Б.** Международно наказателно право. С.: Сиела, 2015
- Владимиров, Л. Е.** Учение за доказателствата въ наказателния процесъ. С.: Кооперативна печатница "Гутенбергъ", 1920
- Владова-Недкова, И.** Разследване на компютърни престъпления. С.: Софи-Р, 2023
- Владова-Недкова, И.** Разследване на наркопрестъпления. С.: Софи-Р, 2019
- Вучков, В., Е. Стоянов.** Тълкувателни решения и постановления по наказателни дела (1957-2020). С.: Нова звезда, 2021
- Вълчев, Д.** Валидност и легитимност в правото. С.: Сиела, 2013
- Вълчев, Д.** Лекции по обща теория на държавата. Част 1. С.: Сиела, 2013
- Вълчев, Д.** Понятието държава и легитимирането на правния ред. С.: Съвременно право, кн. 6, 2011
- Ганев, В.** Правните понятия. Трудове по обща теория на правото. С.: 1998
- Генев-Пухалева, И.** Дихотомия в езика на правото. С.: Българска реч (год. 18, бр. 2, 2012, с. 17-21), Св. Кл. Охридски, 2012 г.
- Генев-Пухалева, И.** Терминологията на Европейския съюз. Съпоставка на българската, гръцката, полската и английската терминология на правото на околната среда. Katowice, 2015
- Георгиев, Г., Л. Велинов.** Юридически речник. С.: Отечество, 1994
- Горнунг, Б.** *О характере языковой структуры.* Москва: Академия наук СССР, 1959
- Григорьева, Т. В.** Правовая система Османской империи в отечественной историографии и правоведении второй половины XX века. Казан: Ученые записки Казанского государственного университета, т. 151, кн. 2, ч. 1., 2009
- Гюзелев, В.** Българската държавност в актове и документи. С.: Наука и изкуство, 1981
- Дачев, Л.** История на политическите и правни учения. От буржоазните революции до XX век. Русе: Свида, 2007
- Дончев, П.** Ръководство по съдебна психиатрия. С.: Медицина и физкултура, 1987
- Зидарова, В.** Лексикология на съвременния българския език. П.: Контекст, 2009
- Кискинов, В.** Правна информатика. С.: Сиби, 2012

- Колев, Т.** Теория на правото. С.: Сиела, 2015
- Колковска, С.** Детерминологизацията като източник на нови значения в съвременния български език. С.: Български език, кн. 3., 2017
- Кръстев, З. и кол.** Вътрешна медицина. С.: Медицински университет – София, 2010
- Лейчик, В. М.** Терминовидение. Предмет, методи, структура. Москва: URSS, 2009
- Манолова, Л.** Българска терминология. С.: Народна просвета, 1984
- Марков, М.** Съдебна медицина. С.: Медицина и физкултура, 1962
- Матеева, С.** Обществено мнение и правно регулиране. Благоевград: ЮЗУ „Неофит Рилски“
- Миланов, Вл., Т. Жилова.** Право, правопис и правоговор. С.: Сиела, 2021
- Миланова, В. и кол.** Психиатрия. Учебник за студенти и специализиращи лекари. С.: Медицина и физкултура, 2013
- Неновски, Н.** Право и ценности. С.: БАН, 1983
- Новкиришка-Стоянова, М.** De iure publico. Студии по римско публично право. С.: Сиела, 2013
- Павлов, Ст.** Наказателен процес на Народна република България. С.: УИ „Св. Климент Охридски“, 1989
- Павлова, М.** Гражданско право. Обща част. С.: Софи-Р, 2002
- Панайотов, Пл.** Наказателното право на Европейския съюз и българското наказателно право. С.: Сиби, 2012
- Панова, Т.** Пасивните причастия като терминоеlementи във военната терминосистема. Български език, кн. 1, 2005
- Пашов, П.** Българска граматика. С.: ИК "Хермес", 2011
- Петкова, Е.** Взаимоотношение между терминологична и общоупотребима лексика (в посока към терминологизация). С.: Скала Принт, 2013
- Петкова, Е.** Признакът "форма" като мотивационен признак при терминологизацията чрез метафора. В.: Знак'94, Сборник с научни изследвания, посветени на проф. К. Попов по случай 100-годишнината от рождението му, 2007
- Попова, Ж.** Право на Европейския съюз. София: Сиела, 2015
- Попова, М.** Вътрешната системност при основните термини в лингвистичната прагматика. Български език, кн. 1, 2005 г.
- Попова, М.** Критерии за разграничаване на вторичната номинация в терминологията. В: Приятели за науката. Сб. в чест на проф. д.ф.н. Т. Балкански. В. Търново, 2009

- Попова, М.** По въпроса за представянето на термините в учебниците. Език и литература, 2008, кн. 1-2
- Попова, М.** Приложно терминологично знание. С.: Авангард Прима, 2017
- Попова, М.** Теория на терминологията. Велико Търново: Знак'94, 2012
- Попова, М.** Терминът - значение, строеж и структура. В.: Знак'94, Сборник с научни изследвания, посветени на проф. К. Попов по случай 100-годишнината от рождението му, 2007
- Право и език. Насоки за писане и редактиране на правни текстове. Съставители: **Хрусанов, Д., Т. Шопов**, 2010
- Раданов, С.** Съдебна медицина и медицинска деонтология. С.: Медицина и физкултура, 1997
- Радева, В.** Българска лексикология и лексикография. С.: Изток-Запад, 2017
- Радева, Н.** Турският наказателен закон – опит за модерно законодателство. Велико Търново: De Jure, бр. 1, 2021
- Садовский, В. Н.** Основания общей теории систем. Логико-методологический анализ. Москва: Наука, 1974
- Симеонова, Кр.** Термини-словосъчетания в съвременната българска политическа терминология. В.: Знак'94, Сборник с научни изследвания, посветени на проф. К. Попов по случай 100-годишнината от рождението му, 2007 г.
- Сталев, Ж.** Българско гражданскопроцесуално право. С.: Сиела, 2020
- Стойнов, Ал.** Наказателно право. Обща част. С.: Сиела, 2015
- Стойнов, Ал.** Наказателно право. Особена част. Престъпления против правата на човека. С.: Сиела, 2018
- Стоянов, С.** Към въпроса за значението на думата. С.: Наука и изкуство, Помагало по българска лексикология, 1979
- Стоянов, С.** Някои въпроси във връзка с думата като речникова единица. С.: Наука и изкуство, Помагало по българска лексикология, 1979
- Ташев, Р.** За системата на правото и ролята на правните понятия в нея. Сборен том с научни доклади "Право и език. Насоки за писане и редактиране на правни текстове". С.: УИ "Св. Климент Охридски", 2010 (II)
- Ташев, Р.** Обща теория на правото. С.: Сиби, 2010 (I)
- Токушев, Д.** История на българската средновековна държава и право. С.: Сиби, 2009
- Токушев, Д.** Създаване на новобългарската държава и право. С.: Сиби, 2008

- Токушев, Д.** Създаване на новобългарското наказателно право (1877-1896). С.: Сиби, 2019
- Хрусанов, Д.** Нормативни изисквания към правния език. Сб. „Право и език“ – съст. **Хрусанов, Д., Шопов. Т.** С.: УИ „Св. Климент Охридски“, 2010
- Цеков, Ц.** Криминалистика. С.: Сиела, 2015
- Чинова, М.** Досъдебното производство по НПК. Теория и практика. С.: Сиела, 2013
- Чинова, М., Г. Митов.** Кратък лекционен курс по наказателнопроцесуално право. С.: Сиела, 2021
- Шопова, П.** Наказателноизпълнително право. Русе: Печатна база при Русенския университет „Ангел Кънчев, 2015
- Янкова, Д.** Описание на текстовите модели на правната норма в английски в съпоставка с български. Български език, ЛП, 1
- Freshfield, E.** A Manual of Roman Law: The "Ecloga", (Cambridge, 1926], 108-12.). Reprinted in Deno Geanakoplos, Byzantium, (Chicago: 1984)
- Lakoff, G., M. Johnsen.** Metaphors we live by. London: The University of Chicago Press, 2003
- Lyons, J.** *Semantics*. Cambridge University Press, 1977